

ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

УДК 321.005.25]:316.625
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2022.27.02>

МЕЛЬНИК Ю. П.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та права
Національного університету «Одеська політехніка»

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Анотація. У статті здійснюється аналіз застосування міжнародної політичної відповідальності міжнародними організаціями. Вивчаються суб'єктний склад, види, підстави та особливості застосування політичної відповідальності міжнародними організаціями на конкретних історичних прикладах.

Вказано, що міжнародно-політична відповідальність та внутрішньо-політична відповідальність мають суттєві розбіжності, мету та наслідки застосування. Міжнародно-політична відповідальність застосовується міжнародними організаціями відповідно до уставних норм та основних принципів міжнародного права. Виокремлюють міжнародні організації, що застосовують всі інструменти міжнародно-політичної відповідальності та міжнародні організації, що мають окремі повноваження. Основним суб'єктом міжнародно-політичної відповідальності, що застосовується міжнародними організаціями є її члени. Міжнародно-політична відповідальність може мати ознаки колективної та індивідуальної, застосовуватися у сукупності із матеріальною відповідальністю.

В результаті проведення дослідження обстоюється точка зору щодо розмежування видів міжнародно-політичної відповідальності, що застосовується міжнародними організаціями: до країн-членів міжнародної організації та до зовнішніх суб'єктів, що є учасниками міжнародних відносин.

Зроблені висновки про те, що притягання до міжнародно-політичної відповідальності міжнародними організаціями полягає в застосуванні інструментів міжнародно-правового характеру, які мають немайновий характер: виключення з міжнародного спілкування, призупинення членства або виключення зі складу членів міжнародної організації, призупинення прав і привілеїв як члена міжнародної організації, відмова у членстві в міжнародній організації, застосування колективних збройних та незбройних заходів, позбавлення технічної допомоги держав-членів, надання технічної, інформаційної допомоги іншим державам, осуд країни-агресора тощо.

Ключові слова: міжнародні організації, міжнародно-політична відповідальність.

Вступ. Сьогодні, як ніколи, застосування міжнародних санкцій, світового осуду дій агресора в контексті збройного конфлікту на території нашої держави набуває особливої актуальності. Маючи різні суб'єкти та об'єкти запровадження, політичні, економічні та інші наслідки, саме вони стають запорукою міжнародної спільноти в досягненні миру та стабільності.

Міжнародно-політична відповідальність, її унікальний характер та різноманітність форм, є вдалим інструментом стримання держав від воєнної та політико-економічної анексії, тотального контролю за рішеннями органів власної державної влади, діяльністю інститутів громадянського суспільства та окремих осіб, інструментом ідеології та одночасного розуміння ставлення соціуму до певних внутрішньодержавних та міжнародних подій, виміром якості державного управління, задоволення рішеннями та політикою діючої влади тощо.

Використання політичної відповідальності міжнародними організаціями має специфічні риси, випадки і наслідки. Саме тому проведення окремого дослідження теоретико-правових основ застосування політичної відповідальності міжнародними організаціями уявляється дискусійним й актуальним.

Аналіз наукових публікацій. Окремі аспекти цієї тематики досліджувалися у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як А. Антоненко, С. Балана, В. Веденеєва, Р. Гарипова, Т. Гольденберга, Г. Гури, Д. Джойнер, А. Зайцева, В. Колюхи, Ю. Колосова, А. Кориневича, В. Корнієнка, І. Кресіної, С. Перепьолкіна, Р. Стейнберг, А. Медушевського, Ю. Нисневич, І. Хостюк, В. Ярошенка та ін.

Комплексне дослідження теоретико-правових основ застосування політичної відповідальності міжнародними організаціями на жаль не проводилося.

Метою дослідження є виокремлення особливостей підстав та видів міжнародно-правової відповідальності у разі її застосування міжнародними організаціями.

Виклад основного матеріалу. Політична відповідальність – різновид соціальної відповідальності, який виникає у вигляді морально-політичних, релігійно-політичних та політико-правових санкцій за порушення в процесі політичної діяльності у вигляді недотримання політичних обіцянок, неправильно обраних політичних курсів, зловживання політичним становищем, введення в оману своїми політичними діями, порушення загальноприйнятих етичних норм поведінки тощо.

Безперечно, що внутрішньополітична відповідальність та політична відповідальність суб'єктів міжнародних відносин мають суттєву диференціацію. В залежності від винного суб'єкту та суб'єкту застосування виокремлюють різні види, мету та наслідки політичної відповідальності.

Так, внутрішньополітична відповідальність відбивається в порушеннях конституційних положень, публічному осуді, незадоволенні суспільства діяльністю влади тощо.

Щодо зовнішньополітичної відповідальності, то дослідження літературних джерел надає можливість зробити висновок про виокремлення сучасними науковцями різних видів міжнародно-правової відповідальності. Так, Г. Гура вказує на існування двох видів міжнародно-правової відповідальності держав – політичної і матеріальної: «форми політичної відповідальності: реторсії, репресалії, сатисфакція, ресторація, призупинення членства або виключення з міжнародної організації, придушення агресора силою» [1, с. 156]. Ю. Колосов вказує на наявність трьох видів міжнародно-правової відповідальності політичної, матеріальної і моральної «перші види притаманні публічно-правовим відносинам, а два останніх – приватноправовим» [2, с. 22]. Наведений перелік видів міжнародно-правової відповідальності може бути доповнений та удосконалений.

Таким чином, особливостями політичної відповідальності на міжнародній арені є її основна форма – міжнародні санкції, адже політична відповідальність з міжнародним елементом завжди буде мати нематеріальний характер. Політична відповідальність суб'єктів міжнародних відносин може бути й суто морально-політичною (осудження дій, розірвання зв'язків) та історичною. Окрім санкцій до інструментів міжнародно-політичної відповідальності можливо відносити ресторації та сатисфакції.

Необхідно відмітити, що не всі теперішні суб'єкти міжнародних відносин підлягали та підлягають застосуванню до них всіх видів міжнародно-політичної відповідальності, особливо санкцій, ресторацій та сатисфакцій. Вказане обґрунтоване правовою доктриною системи суб'єктів міжнародного права.

Традиційно суб'єктами міжнародного права в науковій літературі вважали: держави та міжнародні (міжурядові) організації. Сьогодні, базуючись на вченні про традиційні та нетрадиційні суб'єкти міжнародних відносин, до них відносять: державоподібні утворення, народи (нації), що борються за незалежність, юридичних та фізичних осіб, міжнародні неурядові організації, міжнародні господарські об'єднання тощо.

До суб'єктів міжнародного права останнім часом зараховують й нелегітимних учасників міжнародних відносин, що стало підставою для проведення наукових досліджень правового статусу та міжнародно-правової відповідальності терористичних організацій, нелегітимних урядів тощо.

Вказане й визначило предмет даного дослідження – застосування політичної відповідальності класичним суб'єктом міжнародного права – міжнародною організацією.

Застосування до суб'єктів міжнародних відносин політичної відповідальності міжнародними організаціями може мати різні форми та ґрунтується на їх повноваженнях та функціях, що визначаються їх конституційними документами (установчими актами) – угодою, конвенцією, статутом.

Також до підстав застосування політичної відповідальності міжнародними організаціями можливо віднести порушення принципів міжнародного права: незастосування сили і загрози силою, невтручання в справи, що входять до внутрішньої компетенції держав, вирішення

міжнародних суперечок мирними засобами, рівноправності і самовизначення народів, територіальної цілісності держав, непорушності державних кордонів, суверенної рівності держав, сумлінного виконання зобов'язань з міжнародного права, поваги прав людини і основних свобод тощо

Зазначені принципи міжнародного права є некодифікованими. З точки зору С. Переп'юлкіна, «не вироблено дотепер й узгодженого підходу до розуміння поняття основних принципів міжнародного права та узгодженої їх системи» [2, с. 84].

Спробу кодифікації норм про відповідальність держав здійснила Комісія міжнародного права ООН, розробивши проект статей про відповідальність держав. 12 грудня 2001 р. він був прийнятий Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 56/83 «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» [4, с. 153].

Можливість застосування міжнародно-політичної відповідальності міжнародною організацією, як колективним суб'єктом, ґрунтується на уявленні про правову природу членства міжнародної організації.

Інститут членства в міжнародних організаціях є однією із основних форм участі держав в міжнародних політичних, економічних, культурних, воєнно-стратегічних відносинах. Як зазначає І. Хостюк «інститут членства є одним з ключових елементів права міжнародних організацій. Він визначає основні засади міжнародно-правового співробітництва держав в складі міжнародних організацій» [5].

У теорії права зазвичай виокремлюють різні підстави припинення членства в міжнародних організаціях. Це може відбуватися на основі ініціативних дій держави-члена чи з інших підстав передбачених самою організацією. Т. Гольденберг вказує, що «найбільш відомі з них є вихід та виключення (в якості санкції), значно рідше трапляються випадки, коли припинення членства у них у зв'язку із припиненням існування держави чи міжнародної організації, як таких» [6].

Природнім сучасні вчені-міжнародники вважають факт, що сама участь держави в міжнародній організації припускає те, що вона не може ухилитися від взятих на неї обов'язків по договірним зобов'язанням, учасником яких вона є, у зв'язку із виходом зі складу міжнародної організації, тому іноді єдиною точкою зору науковців стає те, що й вийти зі складу міжнародної організації країна-учасниця добровільно не може. Вказана думка підтримується прихильниками універсального характеру міжнародних організацій.

На практиці учасники міжнародних відносин вже неодноразово стикалися із добровільним виходом держав зі складу міжнародних організацій, що обґрунтовувалося політико-економічними та іншими причинами: вихід Великобританії з ЄС (2020 р.), США з ЮНЕСКО (2018 р.), припинення членства Єгипту з Лігі арабських держав (1979 р.) тощо.

Процедура добровільного виходу може передбачати завчасне попередження, висування конкретних умов з боку міжнародної організації, погашення взятих на себе фінансових зобов'язань країною-учасницею тощо.

Застосування до держав політичної відповідальності міжнародними організаціями може мати різні форми:

- виключення з міжнародного спілкування;
- призупинення членства або виключення зі складу членів міжнародної організації;
- призупинення прав і привілеїв як члена міжнародної організації;
- відмова у членстві в міжнародній організації;
- застосування колективних збройних та незбройних заходів;
- позбавлення технічної допомоги держав-членів;
- надання технічної, інформаційної допомоги іншим державам;
- осуд країни-агресора тощо.

Виключення з міжнародного спілкування як правило застосовується як крайня міра за порушення основних принципів міжнародного права. На рівні міжнародних організацій реалізується у вигляді виключення з їх складу, розриву відносин чи окремих видів співпраці з боку країн-членів. Таке поступове виключення РФ з міжнародного спілкування відбувається зараз у зв'язку із розв'язанням збройної агресії на території нашої країни (2014-2022 рр.). Історія знає ще багато подібних прикладів: через продовження колоніальної політики в Африці Португалією, Об'єднані Арабські Емірати прийняли рішення про солідарне розірвання відносин з нею (1963 р.), резолюції ООН щодо Югославії в 90-ті роки, санкції Ради безпеки ООН проти Іраку (1990 р.).

Призупинення прав і привілеїв як члена міжнародної організації може застосовуватися у разі порушення уставних положень. При цьому юридичний зв'язок не переривається, призупиненими є лише використання прав та привілеїв як члена міжнародної організації.

Так, за законодавством ЄС взагалі неможливо виключити країну члена ЄС з його складу без її власної ініціативи, можливо лише обмежити її діяльність, як члена ЄС. Вказані положення містяться в Амстердамському та Ніццькому договорах. Сьогодні, положення статті 7 Договору ЄС містять підстави застосування таких обмежень: явний ризик тяжкого порушення; постійне і істотне порушення; рішення про накладення санкцій [7, с. 43; 8, с. 129]. В вказаних випадках відбувається призупинення членства до моменту усунення порушень.

Поширеними підставами призупинення прав і привілеїв міжнародними організаціями є порушення міжнародних та статутних не фінансових зобов'язань, несплата внесків: ст. 7 Статуту Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я від 22 липня 1946 р. [9], ст. 4 Статуту Ліги Арабських Держав від 22 березня 1945 р. [10], ст. 9 Статуту Міжнародного Агенства по Атомній Енергії від 29 липня 1957 р. [11].

Призупинення членства або виключення зі складу членів міжнародної організації відбувається у випадку порушення норм міжнародного права, уставних норм міжнародної організації, ліквідації міжнародної організації, припинення існування держави. У разі ліквідації міжнародної організації,

припинення існування держави факт виключення її зі складу міжнародної організації безумовно не буде вважатися настанням політичної відповідальності. Але, необхідно відмітити, що ліквідація міжнародної організації рівно як й припинення існування держави можуть мати політичну відповідальність для всіх членів міжнародної організації, їх посадових осіб, учасників міжнародних відносин тощо. Так, відповідно до ст. 6 Статуту ООН держава-учасниця може бути виключена з організації за серйозні і постійні порушення [12].

Історично держави неодноразово підпадали під виключення з числа країн-членів міжнародних організацій: виключення РФ з Парламентської Асамблеї Ради Європи (2022 р.), виключення СРСР (1939 р.) з Ліги націй, виключення Ірландської республіки в 1949 р. з Співдружності Націй у зв'язку із введенням республіканської форми правління тощо.

Відмова у членстві в міжнародній організації теж може застосовуватися з уставних чи санкційних причин. Так, вступ до ЄС Великобританії блокувався Францією. Греція блокувала вступ в ЄС Македонії до перейменування останньої.

Застосування колективних збройних та незбройних заходів, як правило, передбачено уставними документами міжнародної організації та має специфічний шлях впровадження. Так, Рада Безпеки ООН відповідно до статті 42 Статуту ООН, із метою підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки, вправі застосовувати примусові дії повітряними, морськими або сухопутними силами. Такі дії можуть включати демонстрації, блокаду й інші операції повітряних, морських або сухопутних сил членів ООН [12].

Місія ООН КФР в Косово, гуманітарні місії ООН в Африці можуть слугувати вдалими прикладами виконання вказаних положень статуту ООН.

Статутні положення НАТО теж передбачають застосування колективних збройних та незбройних заходів. Стаття 5 Вашингтонського договору гарантує захист членів Альянсу у разі нападу на їх території. НАТО сприяло припиненню військових дій у Боснії (1995 р.), у Косово (1999 р.) тощо.

Незважаючи на специфічну форму міжнародно-політичної відповідальності у вигляді збройних заходів, віднесення її до міжнародно-політичної відповідальності видається виправданим в контексті розуміння важливості політичної складової в міжнародних збройних конфліктах та прямого осуду дій держави-агресора, що мають не тільки моральну а й дієву складову.

Позбавлення технічної допомоги держав-членів як правило пов'язано із недостатньою обґрунтованістю їх вимог чи призупиненням їх членства в міжнародній організації.

Надання технічної, інформаційної допомоги іншим державам є тією формою донації міжнародних організацій, яку вони застосовують на виконання своїх цілей з збереження миру, міжнародної рівноваги, захисту прав

людини тощо. Надання технічної, інформаційної допомоги міжнародними організаціями сьогодні спостерігається на фоні війни в Україні. Наприклад, невійськова допомога НАТО виражається в медичній допомозі з лікування та наданні лікарських засобів, багато організацій надають гуманітарну допомогу тощо. Зазначене свідчить про осуд країнами-членами міжнародних організацій дій країни-агресора та розуміння важливості поваги та збереження прав людини.

Додатково осуд країни-агресора окремо досить часто застосовується як вид міжнародної політичної відповідальності. Сьогодні дії РФ осуджені з боку ООН, країн ЄС, G7, НАТО та інших.

Таким чином, в залежності від повноважень міжнародної організації виокремлюють організації, що можуть застосовувати санкції, які використовують в якості інструментів відповідальності всі міжнародні організації і міжнародні організації, що мають окремі повноваження.

Також уявляється доцільним розмежувати види міжнародно-політичної відповідальності, що може застосовуватися міжнародними організаціями: внутрішня політична відповідальність країн-членів, зовнішня політична відповідальність інших учасників міжнародних відносин.

Крім того, необхідно підкреслити, що політична відповідальність держави на міжнародній арені – це відповідальність її як суб'єкта міжнародного права та відповідальність її органів і їх посадових осіб за прийняття рішень від імені держави, представлення її інтересів на рівні міждержавних зв'язків та в міжнародних організаціях.

Також можливо виділяти окремо політико-правову відповідальність держави та відповідальність її органів в особі їх посадових осіб. В зазначеному ключі застосування міжнародно-політичної відповідальності держави міжнародними організаціями доцільно розглядати як ще й відповідальність її посадовців.

Особливістю міжнародного контенту політичної відповідальності є те, що матеріальна міжнародно-правова відповідальність може наступати поряд із політичною відповідальністю як самостійно, так і в субсидіарному порядку.

Висновки. Міжнародні організації застосовують міжнародно-політичну відповідальність на основі фактів порушення їх уставних норм та основних принципів міжнародного права. В залежності від повноважень міжнародної організації виокремлюють організації, що можуть застосовувати санкції, які використовують в якості інструментів відповідальності всі міжнародні організації і міжнародні організації, що мають окремі повноваження.

Притягання до міжнародно-політичної відповідальності міжнародними організаціями полягає в застосуванні інструментів міжнародно-правового характеру, які мають немайновий характер: виключення з міжнародного спілкування, призупинення членства або виключення зі складу членів міжнародної організації, призупинення прав і привілеїв як члена

міжнародної організації, відмова у членстві в міжнародній організації, застосування колективних збройних та незбройних заходів, позбавлення технічної допомоги держав-членів, надання технічної, інформаційної допомоги іншим державам, осуд країни-агресора тощо.

Видова специфіка міжнародно-політичної відповідальності полягає в її застосуванні до країн-членів міжнародної організації та до зовнішніх суб'єктів, що є учасниками міжнародних відносин. Міжнародно-політична відповідальність може мати ознаки колективної та індивідуальної, застосовуватися у сукупності із матеріальною відповідальністю.

Література:

1. Гура Г. М. Международно-правовая ответственность государства как юридическое средство обеспечения соблюдения норм международного права. *Территория науки*. 2015. № 3. С. 155–159.
2. Колосов Ю. М. Ответственность в международном праве. 2-е изд., стер. Москва : Статут, 2014. 224 с.
3. Перепьолкін С. М. Принципи міжнародного права як категорія міжнародного права. Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського : моногр. / за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. Львів ; Одеса : Фенікс, 2017. 564 с.
4. Теорія міжнародного права : навчально-методичний посібник / за ред. О. В. Бігняка. Херсон : Видавництво «Гельветика», 2020. 224 с.
5. Хостюк І. В. Юридична природа інституту постійного членства в Раді безпеки ООН. *Публічне право*. (2019). № 3(35). URL: <https://www.publiche-pravo.com.ua/files/35/pdf/pp-2019-35-08.pdf> (дата звернення: 28.10.2022).
6. Гольденберг Т. Особливості припинення членства у ВООЗ. *Європейський політичний та правовий дискурс*. 2018. Вип.4. С. 81–85. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-4/12.pdf> (дата звернення: 28.10.2022).
7. Шлапак А. В., Донець А. А. Механізм застосування та значення статті 7 Договору про Європейський Союз. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 10(50), 4 т. С. 41–44.
8. András Jakab, Dimitry Kochenov The Enforcement of EU Law and Values: Ensuring Member States' Compliance. GB, Oxford University Press. 2017. 540 p.
9. Статут Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я від 22 липня 1946 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU46004> (дата звернення: 28.10.2022).
10. Charter of the League of Arab States, 22 March 1945 URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125350/8005_arableaguecharter.pdf (дата звернення: 28.10.2022).
11. Статут Міжнародного агентства по атомній енергії від 29 липня 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_164#Text (дата звернення: 28.10.2022).
12. Статут ООН URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 28.10.2022).

Melnyk J. Theoretical and legal basis of international organizations political responsibility application

Summary. The article analyzes the application of international political responsibility by international organizations. Subject composition, types, grounds and features of the political responsibility application by international organizations are studied using specific historical examples.

It is indicated that international political responsibility and national political responsibility have significant differences, the purpose and consequences of application. International political responsibility is applied by international organizations in accordance with statutory norms and basic principles of international law. Distinguish is between international organizations that apply all instruments of international political responsibility and international organizations that have separate powers. The main subject of international political responsibility applied by international organizations is its members. International political responsibility can have collective and individual characteristics, be applied together with material responsibility.

As a result of the research, a point of view regarding the differentiation of the types of international political responsibility applied by international organizations is supported: to the member countries of the international organization and to external subjects that are participants in international relations.

Conclusions were made that prosecution by international organizations to international political responsibility consists in the application of instruments of an international legal nature that are non-property: exclusion from international communication, suspension of membership or exclusion from the composition of members of an international organization, suspension of rights and privileges as a member of an international organizations, refusal of membership in an international organization, use of collective armed and unarmed measures, deprivation of technical assistance from member states, provision of technical and informational assistance to other states, condemnation of the aggressor country, etc.

Key words: international organizations, international political responsibility.